

HÍMZETT FALVÉDŐ, MINT MÉDIUM A KÉPZŐMŰVÉSZETBEN

Sárvári Regina

Magyar Képzőművészeti Egyetem

Intermédiá-művész szak, V. évfolyam

Bakos Gábor, művésztanár

2023.

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	2
2. HÍMZETT FALVÉDŐ, MINT MÉDIUM A KÉPZŐMŰVÉSZETBEN.....	3
2.1. A magyar népművészet díszítményei és a hímzés keletkezése	3
2.2. A falvédő-kultúra előzményei	4
2.2.1. A falvédő-kultúra kialakulása	4
2.3. A szöveges falvédő kifejlése	5
2.3.1. A „Házi áldás” példája.....	6
2.3.2. A szöveges falvédő típusai a szöveg és a kép viszonya szerint.....	7
2.3.3. A szöveges falvédő típusai témák szerint	9
2.4. A falvédők eltűnése a háztartások modernizációja során.....	10
2.5. A szöveges falvédők funkciói a kulturális és társadalmi szerepük szerint.....	11
2.6. A szöveges falvédő a XX–XXI. századi művészetekben.....	12
2.7. A falvédő értelmezése ma.....	18
3. MIT ÉS HOGYAN KÉPES KÖZVETÍTENI A SZÖVEGES FALVÉDŐ, MINT MÉDIUM?	18
3.1. A SZEKUNDER KUTATÁS FŐBB EREDMÉNYEI	21
3.2. A KUTATÁS MÓDSZERTANA ÉS FŐBB FELVETÉSEI.....	21
3.3. A KUTATÁS EREDMÉNYEI	22
3.4. AZ EREDMÉNYEK ÉRTÉKELÉSE, KUTATÁS FŐBB KÖVETKEZTETÉSEI	22
4. ÖSSZEFOGLALÁS.....	23
5. ZÁRÓ GONDOLATOK	23
IRODALOMJEGYZÉK.....	25

1. BEVEZETÉS

Dolgozatomban a hímzett falvédő történetét, felhasználásának lehetőségeit vizsgálom. Célom, hogy bemutassam, miként változott funkciója, valamint hogyan szolgálhat önálló médiumként, akár a képzőművészetben is. A téma iránti érdeklődésem egy éve kezdődött, majd 2023. nyarán el is készítettem első hímzett falvédőmet, melynek címe: „Ha él a gyár, él a város”, ami megegyezik a rajta látható szöveggel.

1. kép. Sárvári Regina: „Ha él a gyár, él a város.” Kézzel hímzett falvédő. 2023.

A mondat Dunaújvárost és a Dunai Vasművet ábrázoló stilizált képet fogja közre, egy ovális formában, összeérve a gyárkémény füstjével és az utak vonalával. Anyaga pamutvászon, melyet piros színű fonállal varrtam ki, valamint piros színű szegéllyel szegtem be. Munkám szerepelt a székesfehérvári Csók István Képtárban lévő Fejér Vármegyei Tárlaton 2023. június 15. és augusztus 27. között. A technika használata után kezdtem bele kutatásomba, hogy történeti háttérét is megismerhessem ennek a népi-polgári hagyománynak, amit médiumként alkalmaztam alkotásomban.

2. HÍMZETT FALVÉDŐ, MINT MÉDIUM A KÉPZŐMŰVÉSZETBEN

2.1. A magyar népművészet díszítményei és a hímzés keletkezése

A magyar népművészet ereje a díszítményében rejlik, melyet a keletkezését megelőző korok és az aktuális közlés mintái alakítanak és határoznak meg. A legősibb formák geometrikusak, majd ezek az idő előrehaladtával növényi motívumokká alakultak. Elsősorban virág díszítések tartoznak közéjük, ebből a legtöbbször használt a róza, több változatban, valamint a tulipán, a szegfű és a gyöngyvirág, térkitöltésül pedig sűrű levéldísz, ún. „rozsmaring” szolgál. Az állatdíszítmények legismertebbje a madáralak, gyakran párosan, virágbokor mellett, esetlegesen csőrében virágot tartva alkalmazták. A stilizált emberalak motívuma szintén régóta használt. A díszítő elemek mellett a színek is jelentősek. A népi hagyományban a természeti jelenségeket és a világtájakat is színekkel jelölték. A népművészetben jellemző az élénk, tiszta színek és a színellentétek, a piros és kék, valamint a piros több árnyalatának együttes alkalmazása. A napjainkban ismert népi stílus a XVIII. század második felében kezdett kibontakozni és az 1848-as jobbágyfelszabadítás után virágzott ki. A parasztság életkörülményeinek javulásával megjelent az igény a díszesebb ruházatra, berendezésre és használati eszközökre, melyek a család helyzetének reprezentációjaként szolgáltak.

2. kép. Ünnepi magyar népviselet. Forrás: Fortepan / Uj Nemzedék napilap. 1939.

Minden tájegységnek megvan a helyi sajátossága, egyes települések kiemelkedőek a népművészet egy bizonyos területén. A hímzőasszonyok mintáin megfigyelhető, milyen mértékben határozta meg a helyi divat és mennyit tett hozzá az alkotó saját képzeletéből. A hímzés akkor jön létre, ha valamilyen alapanyagra díszítésként fonállal, tű segítségével öltéseket varrnak. Ez egy gyorsabb és egyszerűsített változat a szövés közbeni mintázáshoz viszonyítva. A hímzést eredetileg a ruha részeinek rögzítésére használták. A tűvel való hímzés az egyszerű varrás művészi alkalmazása. (Lengyel, 1978a) A falvédők szintén ide sorolhatóak, bár a kutatók és művészettörténészek nem minden esetben és időszakban tartották számon e kategória részeként.

2.2. A falvédő-kultúra előzményei

A népművészet tanulmányozásából sokáig kimaradt a hímzett falvédők története. Először Eva Stille német származású néprajzkutató foglalkozott a szöveges-képes hímzések eredetével. Munkájáról könyvet is megjelentetett, mely az első ilyen témájú szakirodalom az etnológiában. (Stille, 1979) A falvédő-kultúra előzményeit a XV–XVI. századi Német-római Birodalom területén érdemes keresni, amikor is a barokk és rokokó festményeket mímelő kézimunkák mellett előtérbe kerültek a figurális, feliratos, egyszerű és színes kontúrrajzból álló, lapos öltésekkel operáló vászonhímzések. Az utóbbiak felújítását és gyűjteménybe szedését kezdte meg a XIX. század utolsó negyedében Jakob Falke művészettörténész, a bécsi Iparművészeti Múzeum alapítója és első igazgatója. Tanulmánykötetet is írt a témában 1871-ben „Művészet a lakásban” címmel. Julius Lessing, a berlini Ipari Múzeum igazgatója a feliratos „ónémet” vászonhímzéseket állította példaként a kézimunkázó hölgyeknek, 1877-ben képeslapban, 1879-ben pedig önálló kötetben, ahol a képi minták mellett a hímzéseken alkalmazott mondásokat szintén közölte. (K. Csilléry, 1987a)

2.2.1. A falvédő-kultúra kialakulása

Az előkelőség és a polgárság ebédlojiban és konyháiban megjelentek a fehér vászonra piros vagy kék fonállal, szár- és laposöltésekkel kivarrott falvédők, melyek a modern kor felfogását tükrözték témájukban. Ábrázolásmódjukban még tetten érhetőek a reneszánsz nyomai a figurák öltözetén és a kanyargó mondatszalogokon. Falke 1882-es kiadású kötetében fejezte ki aggodalmát a dekorativitás eltűnése miatt, mivel az „alkotók” leginkább az ábrázolt témával és a szövegek mondanivalójával foglalkoztak a megjelenítés esztétikája helyett, ami ennek okán kezdett egyre inkább eltávolodni a művészettől. Ezt követően eltűntek a felsőbb osztály lakótereiből a szöveges-képes kézimunkák. A divat hulláma itt nem hagyott alább. Még az 1876-ban, Münchenben megnyílt „Atyáink műve” című nagy iparművészeti kiállítás hatására

egyeduralomra tört a német reneszánszt feléleszteni kívánó archaizáló stílus, kifejezve az “őnémet” nemzeti erényeket, a jóra valósságot, a kötelességtudást és a megelégedettséget. A falvédők bekerültek az iskolai oktatásba, majd megindult üzemi előállításuk és bekerültek az üzletek kínálatába. A vásárlók vagyona és iskolázottsága fokozatosan csökkent, így a színpadias és romantikus kompozíciók fokozatosan eltűntek. (K. Csilléry, 1987b)

3. kép. „Rein die Hände, Rein der Mund, Rein das Herz zu jeder Stund.” Szöveges, hímzett falvédő (németül: Spruch Tuch). n. d.

2.3. A szöveges falvédő kifejlése

A falusi környezetből kilépő, városba költöző „kispolgárosodó” rétegek körében megszületett egy új műfaj: a kép és írás együtteséből álló szöveges falvédő. Az új téma a saját környezet, elsősorban a ház asszonya, saját korának ruháiba öltözve. A csatlakozó feliratok vallási intelmek mellett a mindennapokra, főként a követendő józan magatartászményekre figyelmeztettek. A parasztság az első világháborút megelőzően még faliképként kezelte ezeket a varrottasokat. Mindezt váltották fel később a már konkrét funkciót ellátó, a fal épségének megőrzésére és díszítésére szolgáló vászon, majd papír anyagú falvédők és falinaptárak. (K. Csilléry,

1987c) A továbbiakban minden eddig említett változat közül a varrott, szöveges falvédőket fogom tárgyalni.

A szöveges falvédők elterjedésének magától érthető feltétele az írás- és olvasástudás volt, ami egyre többek számára vált elsajátíthatóvá az idő előrehaladtával és az általános oktatás fokozatos bevezetésével. Magyarországon Mária Terézia 1777-ben kiadott Ratio Educationis rendeletével megkezdődött, majd 1868-ban Eötvös József, akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára a népiskolai törvény bevezetésével végérvényesen kötelezővé tették az alapfokú oktatást több társadalmi réteg számára, melyet a szegényebb családoknak az állam térített meg. A legtöbb olvasni tudó ember a Bibliával, imakönyvekkel és más vallásos írásokkal találkozott élete során, ezek szolgáltak kézimunkáik elsőszámú forrásául is. A német területek ebben jóval előrehaladottabbak voltak. Az olvasástudás a falvédők esetében gyakran a humor, csavar vagy csattanó értelmezéséhez elengedhetetlen volt, ezzel tesztelhető volt például a vendégek műveltsége. Erre példa egy a 15. század 3. negyedében, a svájci Bázelen készült falikárpit, mely egy a század első felében készült, felső-rajnai satirikus fametszethez hasonlóan jeleníti meg a magát munkával túlterhelő asszonyt. A férfi kérdése a felirat szerint: *“Kedves Metzi, hogy tudsz ilyen fáradhatatlan lenni”*, mire az asszony feletti felelet ez: *“Nagyon is fáradhatatlan vagyok, ha vásárra igyekezem”*. A számárháton ülő, fején baromfival és fazékkal teletömött kosarat egyensúlyozva szoptató, közben fonó és motolláló asszony háziállataival körülvéve látható, teljesítve a teljesíthetlent. (K. Csilléry, 2001) A tréfálgatás Magyarországon később jelentkezik, ami a művelődés és a jólét hiányából is fakad. Ennek okán kezdetben a jól ismert vallásos témákból merítenek és vesznek át szövegeket a varrást készítő háziasszonyok.

2.3.1. A „Házi áldás” példája

A „Házi áldás” az egyik legkorábbi, legelterjedtebb és legtovább fennmaradt példánya Magyarországon a feliratos falvédőknek, melyet szintén német területről vettünk át. A vallásosság meghatározó része volt az alacsonyabb társadalmi rétegek mindennapjainak. Szövege így szól: *„Hol hit ott szeretet, hol szeretet ott béke, Hol béke ott áldás, hol áldás ott Isten. Hol Isten ott szükség nincsen.”* Az ezt lakóterükben kifüggesztő emberek hittek a szöveg erejében és bíztak abban, hogy megáldja és megóvja Isten házuknak népét, ha jól látható helyre helyezik és elolvassák azt. Eleinte a szent sarok egyik képeként használták, valamint a konyhába vagy jellemzően a bejárattal szemközti falra rakták. Többféle ábrázolás is ismert, mint a szárnyas angyalok vagy galambok által tartott szalag, amely keretezi vagy hordozza a szöveget, amely sokkal hangsúlyosabb, mint az illusztráció maga. Virágok és szív egészíti ki a díszítést, egyes esetekben

maguk a családtagok és a falu képe is megjelenik a háttérben. Az idő múlásával az írást keretező virágokra, búzakarászra és szőlővesszőre redukálódott a megjelenítésmód. A szöveg mindig, minden esetben állandó és a címe is olvasható a „mondókán” kívül: „*Házi áldás*”.

4. kép. „*Házi áldás*”. Szöveges, hímzett falvédő. 1950-es évek.

2.3.2. A szöveges falvédő típusai a szöveg és a kép viszonya szerint

Az írásos falvédőknek több típusa ismert, melyek a szöveg és kép kapcsolatának jellege szerint négy kategóriába sorolhatóak: 1. a kép és a szöveg egymásra utal; 2. nincs kapcsolatban egymással; 3. a szöveg alárendelt szerepű a képhez viszonyítva; 4. a kép alárendelt a szöveghez viszonyítva. Az utóbb említett csoport képileg szimmetrikus megjelenése a régebbi szöveges úríhmézések, úrvacsorakendők világát idézi. Az összes kategóriáról általánosságban elmondható, hogy kezdetben forrásul használhatták az egyházi hímzéseket, kendőket, széldíszeket, ol-tár- és szószékdíszeket egyaránt, melyeken bibliai szövegrészletek és életszentenciák szerepeltek. Az élő néphagyományból is kölcsönöztek folklorisztikus feliratokat, köztük népdalokat, szólásokat, közmondásokat és szállóigéket. Az idő múlásával fokozatosan megszűnt az évszázados tradíció által rögzített kép-szöveg kapcsolat, azonos képhez változó szöveg, illetve azonos szöveghez változó kép társult. Az újabb hímzések többsége világi témájú, többnyire egyszerű kijelentő vagy érzelmes felkiáltó mondattal, operett- vagy slágerrészlettel kiegészítve, melyek a készítő személyes érzelmeire, gondolataira vagy helyzetére utalnak, a kisvárosias társadalom ideáljához igazítva. Az asszony feladata a háztartás, a férfié a pénzkeresés. A

gazdálkodó, paraszti szerepű férfi a legritkábban tűnik fel a falvédő képein, a polgári életstílus jellemzőjeként viszont annál gyakrabban a családot keresetéből ellátó családfő. A naiv képet és szöveget gyakran virágok, ágak fogják közre. Ez a keretdísz fontos eleme a falvédőnek, gyakran túlsúlyba kerülve elnyomja a benne foglalt képet. Ezeknek a hímzéseknek nincsen "képi tere", csupán dekoratív rendje, melyben felületkitöltő, díszítő jelleggel követi egymást a figurális rész, a szöveg és a keretdísz. Ábrázolási módjuk közelebb áll a népművészet vésett, karcolt, festett jeleneteihez. Mindezek mellett az előrajzolt, előnyomott falvédőket részesítették előnyben, melyeken az ábrázolás a lehangsúlyosabb, ez esetben nem mondanak le a képzőművészet műfaji sajátosságairól, a képi funkcióról. A régies, szalagszerű keretbe foglalt felirat nem nyomja el a képi megjelenítést. Ettől tovább lépve figyelhetünk meg egy olyan típust, ahol kép a képben van jelen. Ovális keretben láthatóak a valós környezetükben játszódsó zsánerjelenetek, melyek ilyen módon elválnak a növényi díszítéstől és a keretező funkciójú szövegtől. Az úgynevezett "magas művészet" ábrázolási törvényeihez alkalmazkodó műveket hozzá értő kezek készítik, rajzolók és grafikusok. A kép ebben az esetben hangsúlyosabbá válik a szövegnél, a világi ábrázolás mellett a romantikus festészet nyomait is fellelhetjük ezeket a varrottasokon. Jellegzetes zsánertéma volt az Osztrák–Magyar Monarchiában a búcsúzó és a hazatérő katona. A háború a paraszti családokat érintette a leginkább. A Műcsarnok festményeinek reprodukcióival ellátott tábori levelezőlapokon keresztül a „kispolgárosodó” réteg is megismerte a témát. A falvédő jelenetében egyszerű emblémaként sorolja egymás mellé a búcsúzó asszony és a katona figuráját. Az érzelmeket a szöveg közvetíti egyedül. Másik ilyen motívum a kereszt tövében pihenő vándor, mely a német nyelvterületről jutott el hazánkba, szintén képeslapokon közvetítve. A varrottasok esetében azonban számtalan variációja ismert. A kereszt tövében idős vándor helyett asszonyalak imádkozik, mögötte a távoli falu képe is megjelenik. Az "élet vándoráról" van itt szó, ezt bizonyítják a különböző elemek: a távolba kanyargó út, a kereszt mellé letett vándorbot és útravaló. A távoli család vagy kedves utáni aggodás asszonyi sorsát kifejező "galambposta" hagyományos motívuma is fellelhető. A falvédő képzőművészetté alakítására való törekvés nem zárult le a második világháborúval. Az ötvenes években az előrajzolt mintákat felváltották az előre elkészített, képszerű nyomatok, melyek a politikai propagandát is közvetíthették. Ismét képi funkciójú falidísszé vált ez a különleges műfaj, sajátos értékeitől megfosztva, csak a „jó ízlés” terjesztésére szolgáltak a továbbiakban. (Sinkó, 1987)

5. kép. „Bármerre visz sorsom útja, / Haza vágyom csendes kis falumba.” Szöveges, hímzett falvédő. n. d.

2.3.3. A szöveges falvédő típusai témák szerint

Az egykor egész Magyarország területére jellemző típusok és témák kevés helyen maradtak fenn, ezek közül az egyik legtöbb variáns a Heves megyei Nagyréde községben található. Három fő típus figyelhető meg ezek közül. Elsőként a vallásos szentenciákkal, mint például áldásokat, fohászokat, a családi élet intelmeit tartalmazó szövegekkel ellátott varrottasok. Ezek száma volt a legkisebb, többféleképpen helyezték el a házban. Rendszerint a szobai vetett ágy felé kerültek, hogy a párnák ne sértsék meg a meszelt falat. Más esetben a bejárattal szemközi falon foglaltak helyet. Az ábrázolásokon a feliratok – a Házi Áldás kivételével – alul-felül keretezik a bőségszarut tartó angyalt, a feszülettel együtt ábrázolt virágcsokrot vagy a fohászoló nő alakját. A második szekcióba a hétköznapi normatívákat és konyhai aranymondásokat tartalmazó falvédők tartoznak. Tartalmukban a családi harmóniát, a tisztaságot, a rendet és a szorgalmat közvetítik. A háziasszonyt dicsérő mondatok mellett az ábrázolásban a nő alakján kívül a férfi is megjelenik, mint a mértékletesség példaképe. Ezen kívül a városi életmód tárgyai, mint az akkor legkorszerűbb tűzhelyek, konyhai berendezések és eszközök, valamint a kísérőmotívumként szolgáló virágdíszítmények láthatók. A harmadik, egyben utolsó kategóriába a nóta- és műdal-illusztrációk, zsánerképek sorolhatók. Ezek számítottak a legnépszerűbbnek

mind közül. Jellemzően a férfi-női szerelmi kapcsolatot ábrázolták, különféle módokon: a férfi virágot nyújt a nőnek, egymásba karolva állnak, sétálnak egy úton vagy hídon, a nő virágoskertben áll, közben a férfi egy rózsával teli vázát tart, a férfi zongorázik, a nő pedig hallgatja. Az idézett „művek” pedig magyarnóták, korabeli kávéházi-kocsmái slágerek, valamint a népszínmű- és operettbetétek átvételei. Minden esetben a virág közvetítő motívumként funkcionál, az ezt kiegészítő minta lehet: magányos szív, kutya, bárány vagy macska, a háttér pedig virágoskert, erdő, házak vagy falu templomtoronnyal lehet. Összességében kijelenthető, hogy a városi polgári ízlés az egyeduralkodó. (Kriston Vizi, 1987a)

6. kép. „Ahogy én szeretlek, nem szeret úgy senki...” Szöveges, himzett falvédő. n. d.

2.4. A falvédők eltűnése a háztartások modernizációja során

A feliratos falvédők a zárt égésű főző- és sütőterek megjelenésével a konyhában kaptak helyet, ami a XIX. sz. vége – XX. sz. első negyedére datálható. A régi portákat a filoxéravész végeztével teljesen átalakították. A tűzhelyhez a könnyen cserélhető papír falvédőket tették a fehérre meszelt vagy festett falak tisztán tartására, így a textil anyagúak elsősorban díszítő funkciót töltöttek be a hosszú házak bejárattal szemközti falán. (Kriston Vizi, 1987b) Az 1930–40-es években a háztartásokban megjelenő csempe már teljesen feleslegessé tette ezeket, bármiből is készültek. (Hankiss, 1987a) Az 1950–60-as évek fordulóján egyre divatosabbá váló és

modernnek számító kockaházak vagy a napjainkban már több tucatnyi két-, sőt háromezintes családi ház berendezése, illetve a korábbiak elbontása után már semmi sem indokolta, hogy az egyébként is agyonmosott, foltozott falvédők ismét visszakerüljenek a gáztűzhellyel felszerelt, kicsempézett konyhákba. Esetlegesen a nyári konyha falán, a konyhaszekrény tálaló részén, a szennyesláda vagy a varrógép tetején maradtak falvédők a XX. század végén. (Kriston Vizi, 1987c)

2.5. A szöveges falvédők funkciói a kulturális és társadalmi szerepük szerint

Jelentős volt a falvédők kulturális és társadalmi szerepe egyaránt, ez magyarázhatja gyors elterjedésüket Európában a XIX. század utolsó és a XX. század első évtizedeiben. (Hankiss, 1987b) Funkcióik társadalmakként változhattak, ami a német és a magyar népi kultúrában is megfigyelhető. A német nyelvterületen a falvédő-kultúrának otthonteremtő, családmegerősítő és civilizáló feladata volt. Elsősorban a kis- és szerény középpolgári családokban és a polgárosodó paraszt-, illetve munkáscsaládokban volt jelen, szabályokat teremtve a lakótérben. Magyarországon erre a csoportra ez nem jellemző, ha előfordul, akkor a tisztaság és a rend erénye, a szorgalom és a munka dicsérete, valamint a pletykálás elleni intelem formájában jelentkezik. Legritkábban a takarékossgot és a beosztás dicséretét ábrázolják. Összefoglalva sokkal gyengébb volt a magatartásszabályozó, család-megerősítő, civilizáló szándék a magyar falvédők esetében, mint Németországban. Ez azzal magyarázható, hogy Magyarország lemaradt a polgárosodás folyamatában, a két világháború közötti időszakban is még érintetlenebb volt a paraszti kultúra Nyugat-Európához viszonyítva. Hazánkban kevésbé jutott érvényre a pietista mozgalom a XVIII–XIX. században, helyette a katolicizmus és a kálvinizmus volt uralkodó. A magyarországi falvédő kultúra asszonyközpontú volt, a női öntudatosulás egyik első nagy társadalmi megnyilvánulásának számítottak ezek a varrottasok. A legtöbb házasság elsősorban anyagi érdekből kötött, így a feleség értékét, megbecsülése alapját, különösen a paraszti társadalmakban az határozta meg, hogy milyen a munkabírása, illetve miként felelt meg gazdaszszonyként. A hagyományos női szerepek ábrázolásai, tréfálkozó hangnemükkel együtt értelmezve egyféle lázadásként, ellenállásként is felfoghatóak, az ezektől való megszabadulás szándékát fejezik ki. Kovács Ákos szerint a magyar falvédők 24%-a a konyhai élethez kötődik. A női főszereplő viszont szinte sosem jelenik meg családanyaként, mivel nincs a család együttesét, tehát feleséget, férjet és gyermeket együttesen ábrázoló varromány. Fellelhetőek anya-gyermek jelenetek, de érzelmi megjelenítésmóddal egyik esetben sem találkozhatunk. A megjelenített női alak a szegény, szerény, robotoló háziasszony ideálképe, aki polgári és modern környezetben, tiszta és elegáns ruhában, fiatalon, esetenként cseléd lány kíséretében, érzelmekkel,

vágyakkal telve tesznek-vesznek. 1000 vizsgált falvédóból 473 foglalkozik a férfi-nő kapcsolattal, szerelemmel, házassággal, melyben előfordulnak a szerelmi költészet darabjai is. (Kovács 1987) Ezekre példa a „Rád gondolok”, „Üzenek”, „Hazavágyódom”, „Nem feledlek, emlékezem”, „Ne hagyj el, nem hagylak el”, „Várlak, vártalak”, „Visszajövök”, „Szép vagy”, „Szeretlek, szeress”, „Köszönöm a boldogságot”, „Majd megsíratsz”, „Egy szál ibolyát” motívumok. (Hankiss, 1987c) A népszínművekből, slágerekből, filmdalokból átörökített szövegek egy új életforma keresésének a szimbolikus eszközei. A hagyományok őrzése megszűnik, új vágyak, új szerepek keletkeznek. Ez az idő múlásával mindinkább csak fokozódik, így az igények növekedésével, a modernizáció adta lehetőségekkel, a nők munkavállalásával már nem maradt idejük varrogatni, ilyen formán díszíteni saját kezükkel saját otthonukat. A falvédók fokozatosan kikoptak a modern háztartásokból.

2.6. A szöveges falvédó a XX–XXI. századi művészetekben

Ennek ellenére sohasem tűnt el teljesen, mivel a vidéki asszonyok előszeretettel őrizték meg és elevenítették fel a kézimunka hagyományát, de általában szövegek nélkül, csak díszítő jelleggel maradtak meg a házakban. Lengyel Györgyi 1978-as írásában arról számol be, hogy a technika fejlődése nem zárta ki a kézimunkát, sőt lehetővé tette annak további kibontakozását. Véleménye szerint a munkaidő rövidülésével és a háztartások magas színvonalú gépesítésével a nők meghosszabbodó szabadidejük egy részét szívesen fogják hímzéssel tölteni. Ezt alátámasztóan hozta fel a sorra létrejövő szakköröket, vidéken és a városokban egyaránt, melyeken szívesen vesznek részt fiatalok és idősek, tanulók és háziasszonyok, munkásnők és értelmiségiek. (Lengyel, 1978b) Jóslata helytállónak bizonyult a 2000-es évekig, de kijelenthető, hogy minden bizonnyal többségében nem fali varrottások elkészítésén munkálkodtak. Mindenesetre a falvédó a művészetekben is fel-feltűnt, de továbbra sem számított sem népművészeti, sem iparművészeti, sem képzőművészeti alkotásnak. A főként férfiak uralta ágak között nem tudott érvényesülni ez a háziasszonyi tevékenységként felfogott műfaj. 1968-ban az Ernst Múzeumban megrendezett *Textil – Falikép '68* című kiállítás hozott áttörést. (Forgács, 2022a) Új életre kelt a varrás és az anyag együttese a művészetekben, ahogy Frank János (Frank, 1980) említi: „*eleven textil*”, ami a törekvés elnevezéseként is helytálló. Az évek során folyamatos előrelépések követték egymást, a szombathelyi Savaria Múzeum biennáléi, a Velemi Textilművészeti Alkotóműhely, országos kiállítások, díjak, a rendszeres nemzetközi jelenlét és kritikai visszhang által. (Forgács, 2022b) A szöveges falvédók csak az 1990-es években jelentek meg, immár nem a konyhák, hanem a galériaterek falain. Az új helyszínt új kontextus is követte, a családi kört és a nótákat felváltotta a média és a popkultúra. Az otthon helyett a nyilvánosságot

értelmezik újra ezek az alkotások. Szabó Eszter Ágnes varrottásaiban elsősorban a naivitás, a színhasználat és a forma maradt meg az előképekből, egyfajta játékosággal áthatva, mégis mérítve a falusi élet hétköznapijaiból. (Udvary, 2014a) 1998-ban készült „Nagymamám, Zalai Imréné találkozása David Bowieval” című műve mémmé változott, vírus-szerűen terjedt az interneten, külföldön is kiállították, Bécsbe és New Yorkba is eljutott. A műértőknek szintén kedvencévé vált, így került be a Somlói – Spengler házaspár gyűjteményébe ez az elhíresült darab. (Hanka, 2019a)

7. kép. Szabó Eszter Ágnes. „Nagymamám, Zalai Imréné találkozása David Bowieval”. Szöveges, hímzett falvédő. 1998. Forrás: ludwigmuseum.blog.hu

Pittmann Zsófi maradt a leghűbb a falvédő formátumához, a használt öltéstechnikák tekintetében szintén. Témáit saját korából válogatta, hazai és külföldi sztárokat jelenített meg, énekeseket, színészeket és karaktereket, filmjeleneteket, idézett szövegekkel vagy dalszövegekkel együtt, mint például Zalatnay Cini, Zámbo Jimmy, John Lennon és Yoko Ono, Madonna, Superman vagy James Bond alakját. A varrott textileket más műfajokkal párosítja, átemelve a performativitásba vagy éppen egy installációs helyzetbe. Kiss Katalin ezt az elmozdulást még inkább túlfeszíti, sem technikában, sem témában, sem megjelenítésmódban nem igazodik, sőt, teljesen kifordítja azt kemény vonalas, szögletes és merev formáival. Rácmolnár Sándor –

Hetényi Judit művészpáros humoros reklámfelületként kezelte a textilt, a rendszerváltást követő megváltozott gazdasági helyzetet kiemelő nyugati márkák és a nők árucikké válását kiemelve. (Udvary, 2014b)

8. kép. Rácmolnár Sándor – Hetényi Judit. „Henkel / Minden háztartásban Ez kell!” Szöveges, hímzett falvédő. 1991. Forrás: kortarsonline.hu

A falvédő formájától teljesen függetlenedő, de szellemiségében hasonló Benczúr Emese korai munkáiban a mindennapok tevékenységeinek monotonitását sormintaként ismétli varrásain, emellett érinti a szabadidő megbecsülését. Különböző anyagokra hímzett, mint festővászonra, gurnira, nyugagy vásznára vagy sötétítőfüggönyre, amik hozzáadnak a mű tartalmához, kapcsolódva a szöveg témájával. Chilf Mária a nők anyagi megbecsülésének problémájára hívja fel a figyelmet „*Private pattern*” című művészeti projektjével. Ennek során három Mezőszerén élő, hímzéseiket áruló asszonyt fotózott le alkotásaikkal együtt, majd ezeket a képeket átvitte vászonokra. Ezeket kellett kivarniuk, alakjukat és a kezükben tartott textileket szabadon tölthették ki és meg kellett jeleníteni a nevüket is. Mindemellett le kellett jegyezni tapasztalataikat. Végül ezekkel az új alkotásokkal együtt örökítette meg őket az alkotó. Munkájuk pénzübeli értékét saját maguknak kellett meghatározniuk. Ezzel a gesztussal felszabadította őket névtelenségükből és megbecsületlenségükből, így tisztességes árat kaptak munkájukért ezek az

asszonyok. (Hanka, 2019b) Chilf Mária ezen műve egy csoportos kiállításon is megjelent, hely szerint a Deák17 Gyermekek és Ifjúsági Művészeti Galériában volt látható 2022. június 23. — 2022. szeptember 3. között, mely a *Mintázatok* címet viselte. Kurátora Ványa Zsófia művészettörténész volt. A kiállítóterem kívül a kiállítás három alkotójának három munkájáról készült fotón hozták közelebb a gödöllői idősök otthona lakóihoz az általuk jól ismert hímzés kortárs képzőművészetben való felhasználását: Kusnyár Eveline *Hacienda* sorozatát, Szabó Eszter Ágnes *Nagymamám*, *Zalai Imréné találkozása David Bowieval* című falvédőjét és Molnár Judit Lilla kalocsai hímzéses covid-maszkját és gumikesztyűjét láthatták. Foglalkozást is tartottak nekik, mely során fekete-fehér, a régi vidéki életből kiragadott képekre hímeztek, amit kalapáccsal lyukasztottak ki. A már említetteken kívül Benczúr Emese, Imre Mariann, Lőrincz Lili Hanna, Makovecz Anna, Metzing Eszter, Pittmann Zsófi, Richter Sára, Szirmay Zsanett, Tóth Márton Emil és Vigh Krisztina alkotásai szintén szerepeltek a tárlaton. Mindegyikben megjelent a hímzés, mint jelentést hordozó elem, viszont csak hat művész használt írást is. Közéjük tartoznak már említett nevek is, mint például Benczúr Emese, Pittmann Zsófi és Szabó Eszter Ágnes. A legutóbbi alkotó falnyi méretű falvédője egyik meghatározó eleme volt a kiállításnak.

9. kép. *Mintázatok*. Deák17. Fotó: Biró Dávid. 2022. Bal: Lőrincz L. H., jobb: Szabó E. Á.

Arányai és méretei megegyeznek az óriásplakátokéval, mellyel nap mint nap találkozunk. A 12 négyzetméter alapterületű, szegélyezett, üres fehér vászon előtt egy asztalon fonalak és tűk találhatók, melyekkel minden látogató felvarrhatja üzenetét a többiek számára. A hatalmas hirdetőtáblák kommunikációs helyzetének kifordításával lehetőséget teremt arra, hogy különböző emberek egymásra reagálhassanak és közvetíthessék gondolataikat. A közös felület és technika pedig egyéneket köt össze, ezzel közösséget teremtve. Az alkotást 2018-ban a debreceni MO-DEM-ben, 2020-ban a Ludwig Múzeumban, majd ezt követően 2022-ben a Deák17 Galériában varrhatták a látogatók. Akit még nem említettem a kiállítók közül, az Makovecz Anna és Richter Sára. Makovecz Anna festőművészként hímzéssel foglalkozik, amelyben egy egységes jelrendszert keresett. Ezt a kalotaszegi motívumokban találta meg, de nem követte szigorúan. Megtartva a piros-fehér színekombinációt újraalkotta a hagyományos mintázatokat, így egy olyan nyelvet alkotva, ami kortárs üzenetté válhat a képzőművészetben. A merev szabályrendszert feloldja alkotói kreativitásával és újragondolásával. Kihímzett díszpárnáit – egy hagyományos és egy szív alakút – piros szalaggal lógatta a térbe.

10. kép. Mintázatok. Deák17. Fotó: Biró Dávid. 2022. Balra: Makovecz A., jobbra Pittmann Zs. munkái.

A szív alakún olvashatóak: „ÖRÖM” és „BÁNAT”. Az otthonosságot és bensőségességet az otthoni térből kiemelve és lebegve, mint értékek és érzelmek kifejezőjeként jeleníti meg, egyfajta női spiritualitással egybecsengően. Egy nagyobb méretű, formájában falvédőre emlékeztető munkájában a szavak keresztretjvényként keresztezik egymás, melyek háttérében egy szív látható. A kifejezések a hagyományos szöveges-képes varrottasok témáin kívüliek: „MEGÉRTÉS”, „DERŰ”, „ÖRÖM”, „ÖNISMERET”, „ERŐ” kétszer, „LEVEGŐ”, „NEVETÉS”, „JÓ-SÁG” kétszer, „SZERETET” kétszer, „BÉKESSÉG”, „VÍGASZ” kétszer, „VÍZ”, „EGYÜTT-ÉRZÉS”, „FIGYELEM” és „FÉNY” olvasható. A következő művész, akit megemlítenék a kiállításról, az Richter Sára. Térben függő vászonlabirintusának szélei és maguk a hímzések is elvarratlanok, organikusan lógnak le az anyag felületéről, melynek hossza 50 méter. Formája az ókori pergamentekercsekhez hasonló, végei fel vannak tekerve, csak egy-egy részlet válik láthatóvá, más pedig rejtve marad. Munkájának az *Ami személyes* címet adta, ami utal tartalmára: saját életét meghatározó történéseit, családjáról, egészségügyi állapotáról, személyes kapcsolatairól és kötődéseiről árulkodik a néző számára.

11. kép. Mintázatok. Deák17. Fotó: Biró Dávid. 2022. Előtérben: Richter S. „Ami személyes” c., háttérben: Metzinger E. „Gyermekek szövege” c. műve.

A varrás mellett nyomtatott képeket és tárgyakat is applikál a textilre, mint állati fogat, pénzérmét, anyagokat. Az elvarratlan szálaknak és átöltéseknek is jelentésük van, melyek a történetmesélés részét képezik. A falvédő maga fallá válik. A térben való elrendezése és hatása miatt environment-ként tekinthetünk erre a műre, melyben bejárhatjuk az alkotó személyes életútját és benne elveszve sajátunkra is rálelhetünk. Véleményem szerint az összes, általam említett műalkotás közül ez az egyik legelőremutatóbb, mely meghatározhatja a hímzés helyét a ma és a jövő képzőművészetében. (s.n., 2022.)

2.7. A falvédő értelmezése ma

A falvédő még ma is létező használati tárgy és lakásdekorációs elem, melyek különböző anyagúak és színűek lehetnek. Mint például az ágyak mellé tehető falipárna vagy falhoz közeli bútorok mögött falipanelek használatosak. Elsősorban gyermekszobában népszerűek, mivel nagyobb a szennyeződés esélye. A faliszőnyegek, valamint faliplakátok kihelyezése fokozatosan ment ki a divatból a 2000-es évektől, jellemzőbbek az üres falak, esetleg egy-egy képpel dekorálva. A tisztítható és lemosható falfestékek megjelenésével és elterjedésével minden falvédő anyag, legyen az műanyag vagy textil, feleslegessé vált. A konyhákban, fürdőszobákban és mellékhelyiségekben pedig már a XX. század elejétől kezdve egyre szélesebb körben alkalmaztak csempét. Magyarországon, az első modern otthonokban már az 1930-as években ilyen módon burkolták ezeket a helyiségeket. A tisztaságot nem a díszes és igényesen kimívelt használati tárgyak jelentették, hanem a letisztult, egységes felületű, könnyen takarítható elemek. Az eleinte jómódot, polgári életet megjelenítő hímzések teljesen eltűntek erre az időszakra ezen rétegek otthonaiból. Szöveget ma a márkajelzéseken kívül nem igen találhatunk a lakásokban, pláne a falakon. A ma vásárolható népies kompozíciókkal kivarrt textilek a vevők kedvéért kerülnek a hagyományos vászon anyagra, egyszerre több színnel és rengeteg dísszel hímmezve, ismertebb másolatok és előzmények alapján, így „sosemvolt magyaros” minták létrehozásával. (K. Csilléry, 1987d) Ez a giccses álnépi textil színezi át a köztudatban a hímzett falvédő valós kinézetét és funkcióját, egészen az 1960-as évtől kezdődően, napjainkig.

3. MIT ÉS HOGYAN KÉPES KÖZVETÍTENI A SZÖVEGES FALVÉDŐ, MINT MÉDIUM?

Két, a kutatásomból eddig szándékosan kihagyott, különleges példán keresztül mutatom be, mit képes közvetíteni a szöveges falvédő, mint médium, a hagyományos és ismert felhasználásán kívül. Elsőként a nemzeti hovatartozás és az ideológia keveredéséből létrejött, 1918-20

között egy Egyesült Államokba emigrált magyar által készített Petőfi-Marx falvédőt említeném. A salgótarjáni Nógrádi Sándor Munkásmozgalmi Múzeum textilgyűjteményében található, a húszas évek második felében, a hazatelepedések idején kerülhetett Magyarországra. A 77 x 50 cm-es fehér vászonra sötétvörös fonállal hímzett két arckép egy-egy kör közepén helyezkedik el, szalagokkal körbefonva, szám szerint hétszer. Közöttük lobogó fáklya, alatta a szociáldemokrata párt jelvénye. Petőfi alatt öt sorban az *Egy gondolat bánt engemet* című versének részlete olvasható, pontokkal jelölt szóközökkel: „HA·MAJD·MINDEN·RABSZOLGANEP/JARMAT·MEGUNVA·SIKRALEP/PIROSLO·ARCCAL·ES·PIROSZASZLOK·KAL/ÉS·A·ZASZLOKON·EME·SZENT·JELSZÓVAL/”VILAGSZABADSAG!”/PETŐFI”. Marx portréja alatt a Kommunista Kiáltvány látható, egyforma nagyságú, groteszk betűkkel: ”MIN·DEN·ORSZÁG·MUNKASAI/EGYESULJETEK!/SEMMIT·SEM VESZTHETTEK/CSAK·LÁN·CAITOKAT·DE·CSEREBE/EGY·VILAGOT·NYERHETTEK.”/MARX”.

12. kép. „Petőfi-Marx” szöveges, hímzett falvédő. 1918-20.

A szöveg ezen változata Magyarországon teljesen ismeretlen, ezért feltételezhetően saját fordítás lehet. A szociáldemokrata jelvények földgömbös változata ritkán használt Európában, a lobogó fáklyás változata csak a tengerentúlon vált általánossá. Az ábrázolás megalkotója a Marx melletti Lassalle vagy Engels önarcképét Petőfire cserélte. A figurális kompozíció szintén arra utal, hogy nem itthon készülhetett. A bal oldal legfelsőbb részén M. Spielman neve

olvasható, amely utólagosan kerülhetett oda esetlensége miatt, ferdén és szabad kézzel rajzolva. (Sztrés, 1987)

A második, amit kiemelnék, egy egykor dunaújvárosi munkásoknak fenntartott étkezdében kihelyezett kalóriatáblázat-falvédő. „Az értéktáblázat 100gr élelmiszerre vonatkozik.”, olvasható rajta. A napi kalóriaszükségletet is meghatározza, különböző csoportokra osztva, mint: kevés mozgást igénylő és könnyű munkánál; könnyű, nehezebb, legnehezebb fizikai munkánál mennyi kilokalória bevitele az ideális. Többféle étel értékeit sorolja fel, kategóriákba osztva: húsok, felvágottak, halak, tejtermékek, zsírok és olajok, levesek, őrlmények, zöldségfélék, gyümölcsök, hüvelyesek, édességek, tojás, üdítő italok és italok esetében. Ezeket színes illusztrációk és virágminták díszítik. Az új városba települt parasztság számára ismerős lehetett a megjelenítés formája, a tartalmával ellentétben. A háború utáni élelmiszerhiány még a hatvanas években is kitartott, az állam árujegyekkel és mennyiségkorlátozással szabályozta a fogyasztást, így a jólét csak az 1970-es években jött el. A szezonalitást felváltotta a globalizáció, az egyházi ünnepek rendje, a böjtök időszaka a szocializmussal lassan kikopott, helyükre különféle diéták és étkezési szabályok léptek. A kalóriadús ételek helyett a tápanyag- és vitamindús táplálkozást propagálták.

13. kép. Kalóriatáblázat. Szöveges falvédő. 1960-70-es évek. Forrás: intercisamuseum.hu

Ez a falitextil egy nagyon modern szemléletet közvetít, ami előfutárának tekinthető a 21. századi étkezési trendeknek. Előtérbe került az egészség és a minőség. A táblázat keletkezésének pontos idejét nem ismerjük, de az általam már felvázoltak alapján az 1970-es évekre tehető. (Kiss, 2021)

Mindkét esetben egy eszme, egy idea közvetítőjeként viselkedik a falvédő, ami formájával otthonosságot és közelséget sugall, egyben régvolt hagyományaink részeként tünteti fel azt a látszólag népi formák felhasználásával. Tömegkommunikációs eszköz, ami egy hirdetési felület is egyben, de egyértelműen nem a technológia vívmánya. Egy olyan médium, ami a tradíción alapul vizualitásában és szellemiségében egyaránt, amelyek működésének alapjai. Esetenként a nosztalgia, a hagyományok tisztelete vagy éppen a közismertség fogja össze mindent. A „művekre” pozitívan reagáló, standardizált felfogás, egyfajta közösségi ízlés irányítja a befogadót. (Bodrogi, 1987) Az eredmény egy olyan felület, ami több határterület találkozása, így a közvetítő szándéka szerint alakítható. A rugalmatlan, sémákból és mintázatokból álló ábrázolási forma egy rugalmas, kreatív eszközzé válhat. A magyar népi hagyományokhoz való kötődése révén pedig többek számára elfogadhatóvá és értékelhetővé válik. Összességében elmondható, hogy leguralkodóbb jellemzője a kettőség, ami használóján múlik, hogyan kezeli és miképpen hasznosítja azt.

3.1. A SZEKUNDER KUTATÁS FŐBB EREDMÉNYEI

A szekunder kutatásom alatt tudatosult bennem, hogy a falvédő nem hagyományok szerinti alkalmazása nem újkeletű jelenség. Népszerűségének előretörésével egyidőben próbálkoztak felhasználásának egyéb lehetőségeivel, tudattalanul és szándékosan. Az otthon falai közül kikerülve, munkásmozgalmi események tereiben vagy éppen közétkezdékben más értelmezés társult ezekhez a textilekhez. Már nem csak az enteriőr, hanem egy eszme részei és annak közvetítői. Tárgyból eszközzé alakultak.

3.2. A KUTATÁS MÓDSZERTANA ÉS FŐBB FELVETÉSEI

Kutatásom során a múltól a jelenig, az otthontól a közösségi terekig, a hagyományoktól a művészetig haladtam. A német nyelvterületről induló, Magyarországon tovább alakuló, majd kézimunkából képzőművészetté váló falvédő fejlődésének ellentétjeit párosítottam és állítottam egymás mellé. Dolgozatom központi felvetése, hogy ez a szöveges textil miként képes médiumként funkcionálni és milyen lehetőségeket tartogathat még a jövő számára, nem csak a művészetekben, hanem a hétköznapi életben is.

3.3. A KUTATÁS EREDMÉNYEI

Kutatásom eredményeként a részletes történeti áttekintést követően szeretnék létrehozni egy olyan műtárgyat, ami a hímzett szöveges falvédő medialitására reflektál. Ezzel kívánok választ és alternatívát adni arra, hogy mi a szerepe a jövőben ennek a textíliának – már ha ez az anyag szolgál alapjául. Anyagkísérletek és prototípusok elkészítésével szeretném megtalálni a megfelelő formát és ábrázolásmódot. Nem csak egyszerű formátumként jeleníteném meg, hanem közvetítő eszközként, részeire felbontva és elemenként külön-külön újraértelmezve.

3.4. AZ EREDMÉNYEK ÉRTÉKELÉSE, KUTATÁS FŐBB KÖVETKEZTETÉSEI

A kultúra részeként – egyidőben formálva is – lépett fel a falvédő és maradt jelen aktívan egészen a XX. század városiasodásának és iparosodásának lecsendüléséig. A háziasszonyok modernizáció, jólét és boldogság iránti vágyát már nem az általuk hímzett, szobába vagy konyhába kifüggesztett textilek, hanem a plakátok, újságok, tévé, rádió, valamint más reklám- és médiafelületek közvetítették. A megjelenített üzenet nem maradt a négy fal között, hanem a nyilvánosság által tört be mindennapjainkba és tudatalattinkba egyaránt, befolyásolva fogyasztási szokásainkat. A falvédő az egyéni vélemény és világlátás kifejezője volt, még akkor is, ha már létező sztenderdekből válogatott az elkészítője. Eltűnt a saját kezünk általi véleményformálás, helyette mesterségesen generált valóságok, elérhetetlen ideálok, nézetek és teóriák vesznek körül minket. Az információ-, média- és hirdetésáradatban nehéz meghatározni önmagunk álláspontját, ami világlátásunk jelentős torzulásával járhat együtt. Egyszerűbb és kézzel fogható médiumokra van szükségünk, melyek által közvetlenül fejezhetjük ki gondolatainkat. Erre megfelelő alternatívát nyújthat a régmúlthoz való visszanyúlás, régmúlt értékek és technikák felidézése. A kézimunkán belül a falvédő megjelenítése egyoldalúnak és behatároltnak tűnhet, de rengeteg mindenre képes megtanítani bennünket és eszerint formálva önmagunkat. A hosszas időtöltés és monotonitástűrés, az erős koncentráció, a kitartás, a szabálykövetés, a kimért-ség, a kézügyesség, a kreativitás, az előrelátás, a megtervezettség és a határszabás képességeit fejleszthetjük a kézművesség által. Végeredményben egy saját magunk keze által készített darabot tarthatunk a kezünkben, ami saját magunk egy részévé is válik ezáltal. Az unikalitás az, ami szinte teljesen eltűnt a világunkból, a véleményformálásunkból és önkifejezésünk gyakorlásából egyaránt.

4. ÖSSZEFOGLALÁS

A XV. századi német birodalomtól napjaink Magyarorszáig a hímzett falvédő kultúra története számos hullámvölgyön keresztül haladt: hol népszerűvé vagy éppen teljesen elfeledetté vált az idők során. Eredete sokkal régebbre nyúlik vissza és jövője is sokkal tovább mutat, mint ahogyan arról jelenleg bármilyen tudással rendelkezünk. A hagyományok és a jelenkor, a kép és szöveg ilyesfajta ötvöződése egy új műfaj megalkotására is méltó lehet. Társadalmi-kulturális, lakberendezési és közvetítői szerepe formájától elválaszthatatlan, mindennek újra felhasználásával egy teljesen új médiumként használható fel a művészetekben. A többszöri törekvés ellenére, változó sikerekkel, de mára már kijelenthető, hogy a művészetbe emelése eddig sikeresen zajlik, bár még nem fejeződött be. Még mindig ritkán használják, mivel a hagyományos és digitális ágakkal szemben továbbra is alulértékelt és besorolhatatlan a jelenlegi kategóriák szerint. Elemeinek modernizációja és aktualizálása több esetben paródiába és komolytalanságba fullad, ami a rendszeresebb alkalmazással és köztudatba hozásával enyhíthető lenne. Mitől tud más lenni, mitől tudna hasznosabbá válni egy falvédő egy képernyőnél vagy egy nyomtatott képnél a XXI. században? A kézművesség vajon újra képviselhet bármiféle értéket azon kívül, hogy egyesek webshopokban, vásárokon és üzletekben pénzt adnak ilyen darabokért? Újra a mindennapok részévé válhat? Mit tudna közvetíteni? Minderre a legegyszerűbb választ adnám: a hagyományok tiszteletének gyakorlását. Sokszor a régi technikák túlhaladása és a fejlődés a régi formákat elavultként bélyegzi meg és selejtezi ki teljesen eszköztárából. A közérthetőség halmaza alatt már mást értünk, nem egy falut, egy közösséget, egy népet, hanem egy egész világot. A globalizáció mellett szükség van a saját értékekre, megőrzésükre és ezzel együtt közvetítésükre, amire a kortárs képzőművészet tud alternatívát nyújtani. Én bízom benne, hogy ez megoldássá is válhat a közeljövőben.

5. ZÁRÓ GONDOLATOK

Zárásként megemlítenék pár példát arra, hogy a jelenből sem tűnt el a kézimunka iránti érdeklődés. Személyes kedvencem és a közösségi médiafelületeken szintén nagy népszerűségnek örvendő Szaszák Fanni kezdeményezése, a *fankapanka creative lab* szöveges hímzéseket árúsít különböző ruházati darabokon, mint például sapkán, pólón, pulóveren, vászontáskán, párnahuzaton vagy strandtörülközőn jelennek meg aktuális, ún. „trendi” kifejezések egy kézírást idéző formában, egyszerű öltésekkel. A könnyed, vicces hangvételű hímzések megvásárlása mellett workshopokon is részt vehetnek az ez iránt érdeklődők, saját maguk elkészítve ezeket a darabokat. A varrás népszerűsítésére több foglalkozást találhatunk az

interneten, mint a *Hímezdki* foglalkozásai, vagy Antal Ágnes hímzéstechnika oktatása a Patent Budapestben. Más kreatív stúdiókban, közösségi és egyéb terekben is tartanak workshopokat a témában, a legtöbbjük viszont regisztrációhoz kötött és fizetős, melyet sokan drágállnak, viszont az alapanyagok árát meg kell fizetni, pláne, ha tartós darabot szeretne az ember magának készíteni vagy éppen másnak ajándékba adni. Egy hímzett textil viszont, ha nem megfelelően kezelik és használják, hamar elkophat a díszített részeken, mint például elfeslik a hímzést alkotó fonál, vagy elkopik a körülötte lévő anyag, esetleg kiszakítja azt. A minőségi textília és fonál nagyon fontos, mivel a műszálas tömegtermékek nem a mindennapi használatra és hosszú időre lettek tervezve, bár bizonyos keverékek előnyösek lehetnek a hagyományoshoz képest, viszont ebből is meg kell találni az arany középutat. Mindenesetre elmondható, hogy a „social media” felületein Magyarországon kezd trenddé válni a kézi hímzés. A népszerűség ára az egyszerűség, így ebben a formában nem válhat művészeti alkotássá, de a technika fennmaradásában fontos szerepet tölthet be a jelenben és a jövőben egyaránt.

14. kép. fankapanka workshop. Fotó: Albert Alianna. 2023.

IRODALOMJEGYZÉK

Bodrogi T. (1987) 'A művészi befogadás határai'. In: Kovács Á. szerk., Feliratos falvédők. Budapest, Corvina. pp. 9-11.

Fél E. (1976) Magyar népi vászonhímzések. Budapest, Corvina.

Forgács É. (2022) Dimenzióváltások. In.: Artmagazin, 131. pp. 76-77.

Frank J. (1980) Az eleven textil: új magyar textilművészet, térbeliség, tárgyak. Budapest, Corvina.

Hanka N. (2019) Hímzett identitások - Női szerepek a falvédőtől a múzeumig. In: Kortárs Online (kortarsonline.hu). Képzőművészet. <https://kortarsonline.hu/general/kepzo-falvedok.html> (Megtekintés dátuma: 2023. 10. 20.)

Hankiss E. (1987) 'A falvédő-kultúra társadalmi funkciójáról'. In: Kovács Á. szerk., Feliratos falvédők. Budapest, Corvina. pp. 64-71.

Hegedűs M. (1976) Népi öltéstechnikák. Budapest, Népművelési Propaganda Iroda.

K. Csilléry K. (1987) 'A hímzett konyhai falvédők múltja'. In: Kovács Á. szerk., Feliratos falvédők. Budapest, Corvina. pp. 12-23.

K. Csilléry K. (2001) 'Néprajz – Ethnographie'. In: A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve. XXV. kötet. Salgótarján, Nógrád Megyei Múzeum Igazgatósága. pp. 135-152.

uő 'Felirat a népművészetben'

Kiss R. (2021) 2021. április hónap műtárgya - kalóriatáblázatos falvédő. In: Intercisa Múzeum (intercisamuzeum.hu). Hónap műtárgya. <https://www.intercisamuzeum.hu/honapmutargya/2021-aprilis-honap-mutargya--kaloriatablazatos-falvedo> (Megtekintés dátuma: 2023. 10. 21.)

Kovács Á. (1987) 'A magyarországi falvédők feliratai'. In: Kovács Á. szerk., Feliratos falvédők. Budapest, Corvina. pp. 72-77.

Kriston Vizi J. (1987) 'Feliratos falvédők Nagyrédéről'. In: Kovács Á. szerk., Feliratos falvédők. Budapest, Corvina. pp. 58-63.

Lengyel Gy. (1978) Népi kézimunkák. Budapest, MNOT, Kossuth. pp. 8-16.

N. Fülöp K. (2006) Hímzések a parasztház öltözetéből a Kárpát-medencében: válogatás a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből. Budapest, Magyar Néprajzi Múzeum.

Tasnádi Zs. – Selmeczi Kovács A. (2012) Régi magyar mintakincs. Budapest, Cser Kiadó.

Tóth I. (2000) A magyar díszítés alapformái. Budapest, Magyar Ház.

Sinkó K. (1987) 'A falvédők képi világa'. In: Kovács Á. szerk., Feliratos falvédők. Budapest, Corvina. pp. 24-32.

Stille, E. (1979) Traute Heim Glück allein. Gestickte Sprüche für Haus und Küche. Frankfurt.

Sztrés E. (1987) 'Két falvédő: forradalmárok, politikusok'. In: Kovács Á. szerk., Feliratos falvédők. Budapest, Corvina. pp. 53-57.

Udvary I., dr. (2014) A konyhától a múzeumig. In.: Art Limes, 11. 4. (45.) sz. pp. 31-35.

s. n. (2022) A *Mintázatok* kiállítás művészei. Hímzés a kortárs képzőművészetben. Deák 17 Galéria, Blog. Közzététel dátuma: 2022. július 19. <https://www.deak17galeria.hu/mintazatok-muveszei/> (Megtekintés dátuma: 2023. 11. 11.)

